

הכמיהה לילדים באנגליה בעת החדשה המוקדמת

“מאה לירות הייתי נותנת, כדי שיהיה לי ילד. / להחזיק ילד שמח, שנשאתי בגופי” – כך נכתב בבלדה אנגלית משנת 1663, שבמרכזה זוג חשון ילדים. חוקרי משפחה שעסקו בילודה בעת החדשה המוקדמת נטו להדגיש שיקולים מעשיים כמניעים להיריון, כגון ירושת שם ונכסים או צורך בידיים עובדות, ומנגד המעיטו בחשיבותם של שיקולים אישיים ורגשיים של ההורים לעתיד. דפנה אורן-מגידור בוחנת יומנים אישיים וחליפות מכתבים של נשים וגברים אנגלים בני המאה השבע-עשרה, ומראה כי תפישה זו נכונה באופן חלקי בלבד, וכי לעתים הרצון בילדים אף עמד בניגוד לשיקולים הכלכליים של בני הזוג. לטענתה, לאנשים רבים בתקופה זו – ובעיקר לנשים – הייתה כמיהה לילדים שהושפעה מרגשות אישיים ומתפישות חברתיות שראו בהורות מימוש של ציווי דתי, של ייעוד אישי ושל זהות מגדרית.

המולדת או הצורך בעובדים חקלאיים או תעשייתיים, ולא שיקולים הקשורים להחלטות האישיות של בני זוג בנוגע לילודה. ואכן, בבחינת נושא הילודה בעת החדשה המוקדמת אין לזלזל בשיקולים מעשיים מעין אלה – אנשים בהחלט דאגו להמשכיות משפחתם ולהורשת רכושם ובהחלט חשבו על הצורך בידיים עובדות, ומלכים ומדינות בהחלט הביאו בחשבון בעיות דמוגרפיות כשפעלו לעידוד הילודה ולשיפור השכלת המיילדות.

עם זאת, ההתמקדות רק בשיקולים המעשיים בנוגע לילודה אינה מביאה בחשבון את הקשר הרגשי שבין הורים וילדים, ולא את העובדה שאנשים רבים בני התקופה – ובעיקר נשים רבות – כמהו לילדים לא רק משיקולים מעשיים. כמיהה זו הושפעה מתפישות חברתיות עמוקות שורשים, שראו בהורות מימוש של ציווי דתי, של ייעוד אישי ושל זהות מגדרית. בעידן ללא אמצעי מניעה אמניים, קשה היה לקבוע כמה ילדים בדיוק יהיו בכל משפחה, אך כשהקביעה התאפשרה היא לא הונחתה רק משיקולים מעשיים, ולעתים אף הייתה מנוגדת להם. אופייה של הכמיהה לילדים הושפע בין השאר ממגדר. גברים מחוסרי ילדים לרוב חששו להמשכיות המשפחה שלהם או ליכולתם להוריש את רכושם, ולעומת זאת נשים מחוסרות ילדים לרוב הביעו כאב אישי, ולעתים קרובות אף חשבו על עקרותן במונחים דתיים. נשים אלה לרוב אימצו את הרעיון שהציג ויליאם ווטלי (Whately) בשנת 1624, כי ילדים הם

פתגם שרנוח באנגליה במאה השבע-עשרה, וקבע כי “מי שאין לו ילדים, אינו יודע מהי אהבה”, מציג בתמציתיות את תפישת ההורות בתקופה: הוא מדגיש הן את החשיבות הרבה שייחסו להורות והן את תפישת ההורות כדבר רגשי. על-פי הפתגם, ילדים הם דבר רצוי משום שהם מעוררים רגשות אהבה עזים. קביעה זאת עשויה להפתיע, שכן איננו רגילים לחשוב על הורות העבר במונחים רגשיים. היסטוריונים המתארים את הבחירות שקיבלו אנשי העבר בנוגע לילודה לרוב מתמקדים בשיקולים פרקטיים ובסוגיות כגון ירושת תארים ורכוש או צורך בידיים עובדות, כדי לחרוש את האדמה או לעבוד בסדנה. היינו מצפים אולי לראות פתגמים כמו “מי שאין לו ילדים אינו מותיר אחריו דבר” או “מי שאין לו ילדים זורק את רכושו לרוח”, אך איננו רגילים לחשוב על ילודה היסטורית במונחים של מימוש צורך רגשי. גם כשחוקרים את נושא עידוד הילודה בקנה מידה גדול יותר, בבחינת סטטיסטיקות דמוגרפיות, נוהג להציע שיקולים כגון הצורך בחיילים כדי להגן על

ד"ר דפנה אורן-מגידור היא עמיתת מרטין בובר באוניברסיטה העברית בירושלים. היא עוסקת בהיסטוריה של נשים, משפחה ורפואה באירופה של העת החדשה המוקדמת, בעיקר באנגליה. ספרה הראשון, *Infertility in Early Modern England*, יצא לאור בשנת 2017 בהוצאת Palgrave Macmillan.

דוא"ל: daphna.oren-magidor@mail.huji.ac.il

המלכה מריה ממודנה (Modena) ובנה הנסיך ג'יימס סטיוארט, ציור שמן על בד מאת בנדטו ג'נארי הצעיר (Gennari), צויר בין השנים 1692–1693

"הפרי הנחשק ביותר של הנישואים" (ראו ספרו ברשימה לקריאה נוספת, עמ' 52). עם זאת, היו גם גברים שהיו כבר אבות לבנים ולא היו טרודים עוד בשיקולי ירושה, ובכל זאת הביעו רצון לעוד ילדים ופעלו כדי להבטיח זאת – באמצעות נישואים שניים לנשים צעירות מהם. גברים גם הביעו אהבה רבה לילדיהם. למשל, איש הדת ראלף ג'וסלין (Josselin) כתב ביומנו על ילדיו שהם יקרים לו יותר מזהב ומתכשיטים, ושניים במעלה באהבתו רק לאל עצמו (עמ' 203).

כמה מן החוקרים שעסקו בתולדות המשפחה בתקופה זו המעיטו בחשיבותם של שיקולים אישיים ורגשיים בכל הנוגע לילודה, וחלקם אף טענו שלהורות לא היה מקום מרכזי בתפישות הזהות האישית של בני התקופה. מחקרים אלו קבעו שאנשים אכן רצו ילדים, וקולין הייוד (Heywood) אף טען שרוב האנשים הביעו "תענוג וחדווה" כשנולדו להם ילדים, אך הסיבות המתוארות לרצון בילדים הן לרוב פרקטיות או טריוויאליות (ראו *A History of Childhood*, עמ' 45). אלן מקפרליין (Macfarlane), בספרו החשוב **נישואים ואהבה באנגליה** (*Marriage and Love in England*, 1986) על תולדות המשפחה מימי הביניים ועד ראשית העידן המודרני, קובע שהאנגלים בני המאה השבע־עשרה אכן רצו ילדים ושמחו בלידתם, אך הרצון נבע במידה רבה מתפישת הילדים כעין צעצועים או חיות מחמד, יצורים קטנים ומשעשעים שמהנה להלבישם ולשחק עמם. לפי מקפרליין, הרצון ביורשים לרכוש גם הוא מילא תפקיד כלשהו בהחלטה להוליד ילדים, וגם הציווי הדתי לרבייה, אך חשיבותם של אלה לא הייתה מכרעת. מקפרליין טוען כי אף שבני התקופה עודדו ילודה הם לא ייחסו לה תפקיד חברתי מרכזי, וודאי שהיא לא הגדירה את חייהן של נשים: "נראה כי חוסר היכולת להביא ילדים לעולם נתפש כביש מזל, אך לא כטרגדיה הגדולה וההשפלה האדירה שאנו רואים בחברות אחרות" (עמ' 56–61).

בחינה מדוקדקת יותר של יחס החברה באנגליה לעקרונות מראה כי גם אם הדבר לא נחשב טרגדיה אדירה, היעדר ילדים בהחלט השפיע עמוקות חברתית, ובעיקר אישית ורגשית. במאמר זה אבחן את חוויותיהם של אנגלים ואנגליות בני העת החדשה המוקדמת שהיו מחוסרי ילדים או שהתקשו להוליד עוד ילדים חרף רצונם, ואתמקד בכמיהתם לילדים ובמניעיהם הרגשיים להביאם. כמיהה זו נבעה מנורמות חברתיות שהגדירו את זהותה של אישה לפי אימהותה, ובמידה כלשהי את זהותו של גבר דרך אבהותו. הרצון בילדים הושפע גם מתחושה של שליחות דתית ומהרצון לקיים את מצוות "פרו ורבו". כך או כך, לטענת, שאיפותיהם של בני העת החדשה המוקדמת להורות ודאי לא הסתכמו ברצון טריוויאלי לגדל ילד כחיית מחמד, ואף ששיקולים פרקטיים השפיעו על ההחלטה ללדת – הם לא עמדו ביסוד הכמיהה לילדים. בני התקופה רצו ילדים, ביולוגיים משלהם גם כשיקולי ירושה לא עמדו על הפרק,

וגם כשהזדמנה להם האפשרות להיות הורים לילדים אחרים. אפשר לראות זאת במיוחד במקרים שבהם אישה נישאה לגבר שכבר היה אב לבנים מנישואים קודמים. במצב כזה לא נדרשו בני הזוג ללדת בנים שיירשו את שמו ורכושו של הבעל, והאישה הייתה יכולה, לכאורה, לממש את תפקיד האם בגידול ילדי בעלה – ובכל זאת, גם במצב כזה הביעו הנשים תשוקה לילד ואף נקטו אמצעים רפואיים ואחרים כדי לממש את רצונן.

המאמר מתמקד באנגליה משום שבמהלך המאה השבע־עשרה, רבות מנשות המעמד הגבוה והבינוני שם כתבו יומנים אישיים או קיימו חליפות מכתבים ענפות עם בני משפחה וחברים, ומקורות אישיים מסוג זה מסייעים במיוחד להבין כיצד גברים ונשים בני התקופה באנגליה ראו את עניין הילודה. לעומת זאת, באזורים אחרים באירופה כגון שוודיה, כפי שהראתה ההיסטוריונית אנו לטיין (Lahtinen), פרקטיקות כתיבה מסוג זה היו נדירות יותר: הנשים נהגו להעביר זו לזו תכתובות בעזרת בעליהן או גברים אחרים במשפחתן, ולא להתכתב ישירות.

במובנים אחדים, אנגליה היא דוגמא מייצגת לתפישות ולנהגים שרווחו בכלל אירופה במהלך התקופה. התפישות המגדריות והאמונה הבסיסית שלפיהן אימהות עומדת ביסוד הזהות הנשית רווחו בכלל אירופה, בהבדלים קטנים למדי בין האזורים. מבחינה דתית ניכר הבדל תאורטי בין התפישה הקתולית, שאפשרה לנשים מימוש דתי מלא בחיי פרישות כנזירות, לבין התפישה הפרוטסטנטית, שלא התירה לנשים כל ייעוד מחוץ לחיי הנישואים. עם זאת, במהלך המאה השבע־עשרה אירופה הקתולית נהגה בחשדנות במוסד הנזירות לנשים, ולכן גם בקרב הנשים הקתוליות הוצגו הנישואים והאימהות כאפשרויות הנכונות ביותר למימוש הזהות הנשית והייעוד הדתי.

מבחינה חוקית, ברוב אירופה המערבית לא אפשרו לאמץ יורשים, או שאפשרות זו הייתה קיימת בתאוריה בלבד ונאסרה בנורמות הדתיות והחברתיות. החוק באנגליה בעניין זה היה אף נוקשה יותר משאר האזורים; עד המאה העשרים לא הייתה באנגליה כל אפשרות לאימוץ חוקי. בהכללה אפשר לקבוע כי בכל מערב אירופה אימוץ לא היה תחליף מעשי לזוגות מחוסרי ילדים. דווקא בתחום חוקי הירושה היו הבדלים מהותיים בין אנגליה לבין חלק מארצות אירופה האחרות: עד אמצע המאה העשרים קבע החוק האנגלי שנחות יכולות לעבור רק לבן הבכור בכל משפחה ולא התיר לפצלן, בעוד שבחלק מאירופה החוק קבע שיש לחלק את הנחלה בין כמה יורשים. אפשר לשער, לפחות באותן המשפחות שרכושן היה רב, שחוקי הירושה השפיעו במידת מה על שיקולי הילודה.

יש להביא בחשבון גם את שני המודלים של המשפחה שהתקיימו באירופה בתקופה זו. לפי המודל שרווח בצפון־מערב אירופה, ובכללה אנגליה, בני זוג נישאו בגיל

The HAPPY MARRIAGE.

(No. 244.)

“הנישואים השמחים”, תחרית עץ צבעוני מהמאה השבע-עשרה

הנסיכה שהשתוקקה לילד

בשנת 1693 כתבה הנסיכה אן, לימים המלכה אן, לחברתה הדוכסית ממרלבורו (Marlborough), שהיא חושבת שהיא בהיריון. ניסיונה האישי של אן בתחום הילודה היה קשה: רק בשלושה הריונות מתוך 17 במהלך חייה נולדו תינוקות ששרדו יותר מכמה שעות. יתר ההריונות הסתיימו כולם בהפלות או בלידות שקטות, או בלידות מוקדמות שהובילו למות הוולד בתוך שעות ספורות. זאת ועוד, משלושת התינוקות ששרדו בלידה, שתי בנותיה של אן מתו מאבעבועות שחורות בשנת 1687. על כן, אף שבעת כתיבת המכתב המדובר, בשנת 1693, אן הייתה מנוסה מאוד בהריונות, היה לה יורש אחד ויחיד: הנסיך ויליאם (לאחר כמה שנים מת גם הוא, בגיל 11, והותיר

מאוחר יחסית, ובנישואיהם הקימו משק בית עצמאי. הסדר החברתי התבסס לפיכך על משפחות גרעיניות קטנות, בדומה למקובל בעולם המערבי היום. לפי המודל שרווח בחלקים אחרים של אירופה, הבולט שבהם הוא איטליה, הזוג הנשוי המשיך לחיות במשק בית משותף עם הוריו של החתן, והסדר החברתי התבסס על משפחות מורחבות. מודלים שונים אלו ודאי השפיעו על בחירות בני הזוג בנוגע לילודה. אפשר לומר, אם כן, כי אנגליה היא מקור עשיר במיוחד לחקר רגשותיהם של בני העת החדשה המוקדמת בנוגע לילודה, וכי בהכללה, התיאורים הקשורים לאנגליה היו נכונים גם לשאר ארצות אירופה, או לפחות לאותן ארצות ששלט בהן מודל המשפחה הגרעינית. עם זאת, היו בוודאי הבדלים דקים שנבעו מתפישות דתיות, חוקיות וחברתיות שונות של המשפחה ושל יחסי גברים ונשים.

אותה מחוסרת ילדים). בתור בת למשפחת המלוכה הלחץ עליה ללדת עוד ילדים היה גדול, אך בשנה זו קיומו של בן זכר שעבר את גיל הינקות הקל במידת מה את חששותיה. ואף-על-פי-כן, באותו מכתב אין לא רק ציינה את חשדה שהיא הרה, אלא הדגישה שהיא "כה משתוקקת לילדים שאני מוכנה לעשות כל שביכולתי כדי להמשיך עם ההיריון", ופירטה את תוכנית הטיפול הרפואי שניסתה כדי להבטיח את ההיריון (מכתביה של המלכה אן, עמ' 35). תשוקה זו, הרצון "לעשות כל שביכולתי" בשביל ילד נוסף, לא הייתה ייחודית לנשות בית המלוכה. רבות מנשות התקופה הזדהו עם אן, והיו שותפות לכמיהה העצומה לילד – ראשון או נוסף. כמיהה זו נבעה משיקולים מעשיים, אך גם מרגש עמוק.

כדי להבין את החשיבות הרגשית של הורות בתקופה זו יש להבין ראשית כול שההצדקה העיקרית למוסד הנישואים הייתה הבאת ילדים לעולם. מדריך הנישואים החשוב ביותר בתקופה, הספר **על חובות הבית** (*Of Domesticall Duties*, 1622) מאת איש הדת ויליאם גוג' (Gouge), קבע כי הילודה היא מטרה מרכזית בנישואים (אם כי לא היחידה). גוג' גם טען, כפי שקבע גם החוק, שנישואים שאי-אפשר לממשם, בגלל אין-אונות, למשל, אינם תקפים, משום שהם חסרים פוטנציאל לילודה. לעומת זאת, נישואים בין בני זוג עקרים אכן היו תקפים לדידו, משום שבהינתן התקווה לרפא את העקרות פוטנציאל הילודה היה קיים (עמ' 19, 182). ואף שהנורמות החברתיות וחוקי התקופה הכירו בנישואים שלא הייתה בהם כל אפשרות ללדת ילדים, אלו נחשבו חריגים. ספר התפילה הרשמי של הכנסייה האנגליקנית אף כלל נוסח מיוחד לטקסי נישואים הנערכים כשהכלה כבר בגיל הבלות, נוסח שהכיר בלגיטימיות של נישואים שלא למטרת ילודה ובו בזמן הגדיר אותם כמשהו שונה, הדורש התייחסות אחרת. אילולא החשיבות הגדולה שיוחסה לילודה במסגרת הנישואים לא היה צורך להפריד בין נישואים "רגילים" לנישואים שאינם פוריים.

הורות הייתה חלק מרכזי בזהות המגדרית של בני התקופה – בעיקר לנשים אך גם לגברים. הקשר בין נשיות לאימהות נראה אולי ברור יותר, בוודאי בחברה פטריארכלית, אך רוב הנשים בעת החדשה המוקדמת לא היו אימהות בלבד אלא עבדו במגוון מקצועות, אם באופן עצמאי ואם במסגרת העבודה של בני זוגן. עם זאת, למעט מיילדות מורשות – שלעתים ציינו את מקצוען בצד שמן ברישומים – נשים לא נתפשו כבעלות משלח יד, וודאי שלא כבעלות ייעוד מקצועי. חברתית, כמעט תמיד הנשים הוגדרו באמצעות הסטטוס המשפחתי שלהן: כשהיו צעירות – ביחס לאביהן (כלומר כבנותיו), ומרגע שנישאו – ביחס לבעלן (כלומר הפכו מ"בנות של" ל"נשים של"). גם חוקית לא ניתן לרוב הנשים סטטוס עצמאי, אלא הן הוגדרו כבנות חסות האב או הבעל.

בעת החדשה המוקדמת, חלקן של הנשים הלא-נשואות בחברה האנגלית היה גבוה יחסית לחברות אחרות באירופה – קרוב לחמישית מן הנשים האנגליות בנות התקופה לא נישאו מעולם, לא כל שכן הפכו לאימהות במסגרת מוכרת וחוקית. אך למרות זאת, הנורמות החוקיות, הדתיות והחברתיות הציגו את הרעיה והאם כאישה האידיאלית. נישואים וילודה נתפשו כיעודן של הנשים, ואף כדרך לישועה דתית. מרטין לותר (Luther), אבי הרפורמציה הפרוטסטנטית, קבע בדרשתו על הנישואין בויתנברג ב-1525 (*Eine Predigt vom Ehestand*) כי "נשים ניצלות באמצעות ילודה", ואנשי דת פרוטסטנטים רבים ציטטו אמירה זו והדגישו את החשיבות של הורות לחייהן של נשים. למשל, איש הדת ויליאם תומס (Thomas) טען כי הכאב שנשים סובלות בזמן הלידה הוא "דרכן הראויה להגיע לגן העדן; שכן זו העבודה שהאל ייעד עבורן" (*Christian and Conjugal Counsel*, עמ' 7A). בהיעדר ייעוד מקצועי או חברתי אחר לנשים אין תמה שהנשיות עצמה נקשרה לילודה, ושנשים שלא הפכו לאימהות נחשבו לקויות בעצם מהותן כנשים.

לגברים המצב היה, לכאורה, שונה. ייעוד הגברים על-פי התפישה הדתית הרווחת היה ברור: חייהם המקצועיים. ברשומות המס, למשל, הגברים מתוארים במקצועם ולא ביחסם המשפחתי. יתרה מזאת, עם הגורמים שנחשבו מרכזיים לגבריות הוגדרה גם השליטה: בנשים, בילדים, במשרתים ובאנשים אחרים תחת מרותם, ובראש ובראשונה שליטה עצמית. לפיכך, גבר "גברי" היה הגבר ששלט ביצרו וניהל את ענייניו ואת ביתו בלי להיגרר לכעס או לאלומות. גבריות הוגדרה גם באמצעות כבוד ואמון, במיוחד במעמד הג'נטרי (*Gentry*), כלומר בקרב הג'נטלמנים – גברים שעיקר הכנסתם הגיע מבעלות על אדמה. מילתם של הג'נטלמנים הייתה כבודם, וכל התנהלותם בעולם התבססה על העיקרון שג'נטלמן הוא אדם שעומד בהבטחותיו. גבריות, אם כן, לא הצטמצמה לעולם הבית והמשפחה. ועם זאת, אכן היה קשר בין אבהות לגבריות. באמצע המאה השש-עשרה הגדיר סר תומס סמית (*Smith*) את הדרישות המקובלות להגדרת גבר כִּיְאֹמָן (*Yeoman*), כלומר בעל אדמה עצמאי שנחשב מכובד בקהילה: "לרוב איננו קוראים לאיש יְאֹמָן עד שהוא נישא, ויש לו ילדים, ויש לו לכאורה מעמד כלשהו בקרב שכניו" (*De Republica Anglorum*, עמ' 32). בלי להיות אב, אם כן, הגבר לא נחשב חבר מלא לגמרי בקהילה.

לפי החוק, מרגע שהנישואים מומשו הם היו תקפים – בין שהיו פוריים ובין שלא. בעקבות זאת, חוקרים שעסקו ברבייה בעת החדשה המוקדמת טענו עד לאחרונה כי בתקופה זו לא הכירו בבעיות פוריות בקרב גברים אלא רק באין-אונות. ההיסטוריונית אליזבת פויסטר (*Foyster*), למשל, כתבה ש"הרעיון שגבר יכול לתפקד מינית אך להיות עקר לא הובן על-ידי רופאים בעת החדשה המוקדמת" (*Manhood in Early Modern England*, עמ' 69). אכן נכון

ולא רק נשיות, הייתה תלויה במידת מה ביכולת להוליד ילדים, וזהותם המגדרית של גברים ושל נשים הייתה תלויה, בין היתר, בהיותם הורים.

ההיסטוריה של בריטניה כרצף של בעיות פוריות

כאמור, הגבר האידיאלי והאישה האידיאלית היו אמורים להיות גם הורים, אך על קבוצה אחת של נשים הלחץ ללדת היה גבוה במיוחד: נשות המלכות של אנגליה, שתפקידן הראשון במעלה היה לספק יורשים לממלכה. בחשיבות תפקיד זה אין לזלזל כלל, שכן ענייני ילודה יכלו להפיל שושלות, לאחד ממלכות ואף לקבוע את זהותה הדתית של אנגליה כולה. בכל פעם שמלכה או נסיכה נראתה בציבור, היו מי שבחנו את גופה כדי לזהות סימנים להיריון. למעשה, כמעט את כל ההיסטוריה הפוליטית של בריטניה בעת החדשה המוקדמת אפשר לראות כרצף של בעיות פוריות וקשיי ילודה: הנרי השמיני ניתק את הכנסייה האנגלית מן האפיפיור כדי שיוכל להתגרש מקתרין מאראגון, שילדה לו רק בת; ולו הייתה מצליחה ללדת יורש ייתכן שאנגליה הייתה נותרת קתולית עד ימינו. אליזבת הראשונה לא נישאה מעולם, ובבחירתה זו נמנעה גם מילודה; ולו הייתה נישאת ויולדת יורש המלכות של אנגליה וסקוטלנד לא היו מאוחדות. כמו כן, לולא בעיות הפוריות של המלכה אן שושלת סטיוארט לא הייתה נופלת.

ייתכן שסיפור הילודה המלכותי החשוב ביותר פוליטית היה סיפורם של המלך ג'יימס השני ואשתו השנייה מריה ממודנה (Maria of Modena). ג'יימס השני היה אחיו של צ'רלס השני, ועלה לשלטון משום שצ'רלס מת ללא יורשים חוקיים, בגלל עקרותה של אשתו (אף שהיו לו אינספור ילדים לא-חוקיים מנשים אחרות). לכאורה, היה זה המשך מסודר של הירושה המלכותית לפי כל כלליה, אך ג'יימס המיר את דתו לקתוליות, ונישואיו השניים היו לאיטלקייה מריה ממודנה, קתולית גם היא. לג'יימס היו שתי בנות פרוטסטנטיות מנישואיו הקודמים: הנסיכה מרי, שהייתה נשואה לווייליאם מאורנג' (William of Orange) מלך הולנד, והיה ספק כבד ביכולתה ללדת; והנסיכה אן, עם הריגותיה הקשים. כשג'יימס עלה לשלטון בשנת 1685 חששו רבים שייוולד לו יורש זכר, נסיך שיהיה קתולי כמו הוריו, ויחזיר את אנגליה לחיק האפיפיור אחרי 150 שנים של רפורמציה. מעין תחרות נוצרה בין המלכה מריה לנסיכה אן: אם מריה תלד בן זכר תחזור אנגליה לידי הקתולים, ואם מריה לא תלד בן ואן תצלח במשימה, בנה של אן יהיה מלכה הבא של אנגליה, ועתיד הרפורמציה יובטח. לא מפתיע, אם כן, שכל אנגליה עקבה בדריכות אחר ההריונות והלידות של שתי הנשים. כשאישה בשם האנה סטנהופ (Stanhope) ביקרה בלונדון ב-1685, היא דיווחה לאחותה במכתב שראתה את

לומר כי מתקופה זו כמעט אין תיעוד של גברים שפנו לקבל טיפולים לבעיות פוריות, אך הטקסטים הרפואיים כולם הכירו באפשרות של עקרות גברית הנפרדת מאין-אונות, ורבים ממדריכי הרפואה מדגישים את האפשרות שגבר יוכל לקיים יחסי מין אך לא לשפוך את זרעו, או שהוא שופך זרע אך הזרע אינו פורה. חשובה מכך, עם זאת, הייתה ההתייחסות החברתית לנושא הפיריון הגברי: אמנם החוק הפריד בין אין-אונות לבין אי-פוריות, אך החברה הדגישה את תפקידו של הגבר ביצירת היריון – ולא את יכולתו לקיים יחסי מין. גברים שלא הצליחו להכניס את נשותיהם להיריון נתפשו כבעייתיים וכלקויים, בין שהסיבה הייתה אין-אונות בין שהייתה בעיית פיריון. למעשה, משום שהאבהות נחשבה חשובה למימוש תפקידו של הגבר יותר מאשר אונותו המינית, ההבחנה בין שתי האפשרויות הללו הייתה מטושטשת.

גברים שנחשדו באין-אונות היו חשופים ללגלוג ואף לאקטים ציבוריים של השפלה, בדמות טקסי הסקימינגטון (Skimmington), הגרסה האנגלית לטקס השריברי (Charivari) המוכר מצרפת. בטקסים אלו נלקח הגבר מביתו בכוח והובל ברחבי הכפר על גבי חמור או סוס, בעוד אנשי הכפר מנגנים בתופים וקוראים קריאות גנאי. הסקימינגטון האנגלי לא זוהה ישירות עם אין-אונות אלא עם גברים שהיו כנועים לנשותיהם או הוכו בידיהן. סוג זה של כניעות היה מזוהה, גם בטקסטים הרפואיים, עם גברים עקרים, שהזרע שלהם מימי וחלש מכדי להיות פורה. לכן, כשגברים מחוסרי ילדים הושפלו בצורה זו היה קשר ישיר בין היעדר הגבריות שלהם – שבגיניו היו כנועים לנשותיהם – לבין העובדה שלא הצליחו לממש את אבהותם.

אותו טשטוש בין פוריות, אונות וגבריות הופיע גם בשיר לעג שנפוץ בשנת 1608 ברחובות הכפר קלן (Calne) שבדרום-מערב אנגליה. השיר סיפר על בתו של יצרן אוכפים שנישאה לגבר שאינו יכול לספק לה ילדים. מחבר השיר לגלג על כך שיצרן האוכפים לא יראה את זרעו גדל, והתריע בנערות צעירות לבחור לעצמן בעל בחוכמה, ולא מי ש"איברו קצר מדי". לפי ההערכות, השיר עסק בזוג אן ויטוק וסטיבן פרקין, שנישאו בכפר שנה קודם לכן, וסביר להניח שכתב אותו מחזר שנדחה. חשיבות הדוגמא היא ההתייחסות ל"איבר הקצר" כגורם לבעיות הילודה: אמנם "איבר קצר" עשוי להיות פשוט איבר מין שאינו מתפקד, כלומר הביטוי עשוי לרמוז לאין-אונות, אך הטקסטים הרפואיים הפופולריים של התקופה זיהו את אורכו של איבר המין הגברי עם פוריות הגבר, והאמינו שגברים בעלי איבר קצר מדי או ארוך מדי לא יוכלו להכניס את בנות זוגם להיריון. ניכר, אם כן, כי הגבריות של סטיבן פרקין עמדה בסימן שאלה לא מפני שהוא לא מימש את נישואיו – בין שעשה זאת ובין שלא – אלא מפני שלא הצליח להכניס את אשתו להיריון בפרק זמן סביר לאחר הנישואים. גם גבריות,

המלכה מריה ממודנה, ציור שמן על בד מאת הצייר ההולנדי סימון פיטרס וראלסט (Verelst), שנת 1680

על כל מטרוניות הממלכה להקפיד, בלידתן לחקות את המלכה תדיר. פוריותך, נסיכה אדירה, נותנת לכל השומעים הנאמנים חיים, ולמורדים – קבורה. (מובא בספר בעריכתן של סטפני טרבין [Tarbin] וסוזן ברומהול [Broomhall], עמ' 217)

אמנם נשות העם לא היו נתונות ללחצים האדירים שהופעלו על מלכות ונסיכות, ופריון לא חרץ גורלות של עמים שלמים, אך סוגיות הריון ולידותיהן היו לעניין המשפחה והחברים. זמן קצר לאחר שזוג נישא החלו מקורביו לבחון סימנים של היריון, ולשאול מתי יהיו ילדים. אם הילדים בוששו לבוא עלו מהר מאוד שאלות, תהיות ודברי רכילות. למשל, כשג'יין גלנוויל (Glanville) הפכה לאם בשנת 1650 היא בישרה לאחיה ג'ון אוולין (Evelyn) את הבשורה במכתב, וציינה כי האושר שחשה בהיותה אם יגדל רק כשתראה גם את אוולין עצמו הופך לאב (מכתביה של ג'יין גלנוויל, עמ' 27). בדומה לכך, בשנת 1697, שנתיים לאחר נישואיו, קיבל הרופא הנס סלואן (Sloane) מכתב מחבר מודאג ששמע שמועה כי אשתו של סלואן אינה חשה בטוב. הוא רצה לדעת אם ייתכן שהיא חשה ברע בגלל היריון, וקיווה שזה אכן המצב, "שכן טרם שמעתי שנוולדו לך ילדים ממנה" (מכתביו של הנס סלואן, עמ' 381).

באופן כללי, גופן של נשים היה מושא לרכילות ולביקורת בחברה הסובבת. ההיסטוריונית לורה גווינג (Gowing) תיארה כיצד נשים עקבו אחרי שכנות או משרתות כדי לזהות סימנים להיריון בקרב נשים לא־נשואות, והראתה גם כי נשים נשואות בלונדון ראו בפוריות סממן למוסריות ולהצלחה בחיים. במקרה אחד שגווינג תיעדה, ויכוח שניהלו שתי נשים בלונדון במאה השבע־עשרה, אמרה האחת לשנייה "לי יש עשרה ילדים, ולך אין אפילו אחד", כהוכחה לעליונות עמדתה, ובמקרה אחר, אישה שכונתה "כלבה" ענתה באמירה "אני אימא ל-16 ילדים", כאילו עצם הפוריות שלה מוכיח שהעלבון אינו מוצדק. גווינג גם כתבה על מקרה שבו אישה הגיעה לרופא ריצ'רד נפיר (Napier) כדי לקבל תרופה לעקרות, ונפיר ציין שנשים אחרות בסביבתה לעגו לה על עקרותה והאשימו אותה באופי שתלטני, שנגד את תפישות הנשיות הרצויה בתקופה (*Common Bodies*, עמ' 114-115). מקרים אלו מראים כי גם מחוץ למעמד האצולה מידת הפוריות של אישה הייתה נושא לשיחה כללית, וכי הלחץ החברתי לא הוגבל רק למשפחה או לחברים אלא רווח בקהילה כולה. במקרה שאישה לא הצליחה להרות במהלך חייה, ציפו ממנה להשלים את החסר במעשים טובים ובחיים מלאי משמעות. מעשים אלו הובנו כחלק מעולם ערכים שבו אימהות היא התפקיד המרכזי של אישה, ותוארו כתחליף להורות או כעין פרס ניחומים לנשים עקרות. כך, למשל, תוארה הרוזנת מבאת' (Bath) רייצ'ל בורשייה (Bourchier) בכתובת על פסל שהוקם לכבודה אחר מותה, בשנת 1680:

המלך ג'יימס והמלכה מריה בתפילה ציבורית, וש"המלכה בהחלט אישה נאה, אך בוודאות אינה בהיריון". לעומת זאת, דיווחה סטנהופ, הנסיכה אן ילדה באותו היום ממש את בתה הראשונה. בשנת 1688 מריה ממודנה אכן ילדה בן, אך מכיוון שהאצילים הפרוטסטנטים בממלכה לא יכלו לשאת את המחשבה שאנגליה תחזור לידי הקתולים, הם הפיצו שמועות עיקשות כי ההיריון והלידה היו מזויפים, וכי התינוק המוצג כיורש העצר הוא ילד זר, שהוברח אל חדר המלכה כדי לערער את הלגיטימיות של שושלת הירושה. אותם אצילים גם פעלו עם ויליאם מאורנג' כדי להפיל את ג'יימס מוכיסאו. ג'יימס הודח ויצא לגלות באירופה, ואילו בתו מרי ובעלה עלו יחדיו לשלטון בבריטניה. במקרה זה אפשר לראות כי גורלה של כלל הממלכה נקבע במידה רבה לפי סוגיות של פריון ולידה. מלבד חשיבות הילודה המלכותית לסוגיות של ירושה ושלטון, מלכות אנגליה היו גם הנשים המפורסמות ביותר בממלכה, ונחשבו מודל לחיקוי לשאר נשות אנגליה. מלכה שילדה מילאה בכך את חובתה הפטריוטית, ושאר נשות הממלכה היו אמורות לראות את מעשיה הטובים – ולחקותם. שיר הלל שנכתב לאחר אחת מן הלידות של המלכה הנרייט מארי (Henriette Marie), אשתו של צ'רלס הראשון, קבע כי:

כמי שקודם כול אמורה ללדת ילדים, והעובדה שלא הצליחה לעשות זאת דרשה הצדקה כלשהי, הוכחה שמצאה דרך לקיים את ייעודה הנשי גם אם לא ילדה. על נשים, אם כן, הופעל לחץ גדול, גלוי וסמוי, להפוך לאימהות. לחץ זה השפיע על רצונן ללדת גם כשהיו מעורבות בחינוכם ובגידולם של ילדים אחרים. רצונן של נשים בילדים משלהן וחששן מפני ביקורת חברתית אם יתברר שהן עקרות היו עובדות ידועות בתקופה

"אף שהייתה חסרת ילדים, היא הייתה אימא לאלפים" (מובא אצל טוד גריי [Gray], עמ' xxii).

הכתובת על הפסל עסקה בתרומות הרבות שהרימה בורשייה למוסדות חינוכיים, ובבחירתה לקבל על עצמה את גידולם של ילדים יתומים אחדים. בורשייה הייתה אישה עתירת פעלים, ובין היתר עמדה לצד בעלה כשהשתתף במלחמת האזרחים האנגלית ונעצר לזמן מה, בשל פעילותו הפוליטית. עם זאת, למרות פעילותה הענפה, היא נתפשה

ג'יימס השני ומשפחתו, ציור שמן על בד מאת פייר מיניאר (Mignard), שנת 1694

זו, והוזכרו גם בספרי רפואה לנשים, ז'אנר שצבר פופולריות מאמצע המאה השש-עשרה ובמהלך המאה השבע-עשרה. בשנת 1656 פרסם ריצ'רד בנוורת' (Bunworth) מדריך רפואי לנשים, ובו מרשם לחוקן ש"בחסד האל יהפוך את האישה העקרה לאם שמחה ויסיר את תוכחת הנשים ממנה" (עמ' 55). במדריך הרפואי של רוברט ג'ונסון (Johnson) מ-1684, ציין המחבר כי "מעטות הנשים הנשואות שאינן רוצות ילדים. כן, חלקן מוכנות לתת כל שיש להן בעולם בשביל ילד, ונעשות חסרות סבלנות מאוד אם אינן הרות" (עמ' 245). מחברי הספרים הללו תיארו את השאיפה לילדים במונחים חברתיים, כדבר הפוגע במעמד האישה בקרב חברותיה; הם חיזקו את דבריהם בדוגמא המקראית של חנה, שפנינה, אשתו הנוספת של בעלה, לעגה לה בגלל עקרותה. כמו כן הם הדגישו את הכאב האישי של נשים עקרות, וציטטו את דבריה של רחל מבראשית ל, 1: "הבה-לי בנים ואם-אין מתה אנכי". סיפוריהן של עקרות מקראיות שימשו גם מחברים של מדריכים דתיים בבואם להסביר לנשים בנות העת החדשה המוקדמת כיצד עליהן לחוש בנוגע לעקרותן, וכיצד עליהן לנהוג כשהן מתפללות לילדים. המסר העיקרי של אותם מדריכי דת היה שעל הנוצרייה הטובה להכיר בכך שהחלטה אם יהיו לה ילדים או לא נתונה רק בידי האל. על כן, לפיהם, עליה להתפלל לילד בצניעות ובהתמדה, ובה בעת להכיר בכך שעקרותה היא מבחן של האל ועונש על חטאיה הרבים, ועליה להיות מוכנה לקבל את רצון האל גם אם לא ייענה לבקשתה. סמואל הירון (Hieron), מחבר אחד המדריכים הדתיים הפופולריים במאה השבע-עשרה (*A Helpe Unto Devotion*), כלל בספרו תפילה למען "איזו חנה עקרה, או אלישבע [אימו של יוחנן המטביל, שכמו שרה ילדה לאחר שכבר עברה את גיל הבלות] מחוסרת ילדים, שרוצה להתברך בפרי הגוף". בתפילה זו נדרשה המתפללת להכיר בכך ש"עד כה היה זה לפי רצונך לאטום את רחמי ולמנוע ממני את הנחמה של ילדים שהענקת לאחרים [...] עזור לי להיות צנועה כך שאבין באופן שלם ומלא שאף שזה היה קושי לא קטן, הרי שהוא כאין וכאפס לעומת מה שהגיע לי. אני מודה, זה מוצדק שהענשת את עקרות החסד ואת היעדר הפריון הרוחני שבי במחסור בילדים גשמיים" (עמ' 156-159). איש הדת הידוע קוטון מאת'ר (Mather) ממושב מסצ'וסטס אף הדגיש את חשיבות הדוגמא של חנה, אישה שהתפללה בצניעות והבטיחה להקדיש את ילדה לאל, לעומת רחל, שדרשה בנים בבוטות. מאת'ר הזהיר את האישה העקרה לבל "תשתוק בחוסר סבלנות לילדים, כמו רחל [...] שכן היא עלולה למות בלידת הילדים" (*Ornaments for the Daughters of Zion*, עמ' 88-89).

אפשר לבחון גישה זו בעין ביקורתית, ולהדגיש את האופן שבו היא הקשתה על נשים מחוסרות ילדים והאשימה אותן בעקרותן. עם זאת, אותם מדריכים גם

הציעו לנשים מחוסרות הילדים תקווה ודרך להתמודד עם עקרותן, באמצעות טקס קבוע של תפילה. תפילות ועצות דתיות הנוגעות להיריון וללידה מילאו מקום מרכזי במדריכי תפילה לנשים, מתוך הכרה במרכזיות האימהות בחייהן וחשיבותה לתפישתן העצמית. נשים אדוקות אימצו גם הן את סדר העדיפויות הזה, וספרי התפילה הפרטיים שלהן מלאו תפילות דומות. את הרצון לילדים יש להבין אפוא במסגרת ההקשר החברתי, התרבותי והדתי, שהציג לנשים את ההורות כתפקידן המרכזי וכמרכיב המהותי ביותר בזהותן האישית, והפעיל לחץ גם על גברים להפוך לאבות בתוך זמן קצר מרגע נישואיהם.

"רבות לי לועגים, בגלל עקרות רחמי"

השיקולים החברתיים והדתיים השפיעו על רגשותיהם של בני העת החדשה המוקדמת ועל רצונם בילדים: הם הקשו על אנשים לדמיין את חיי המשפחה שלהם ללא ילדים, ועוררו חשש מפני הסטיגמה החברתית שרווחה בנוגע לעקרות. עם זאת, חשוב להתמקד גם באופן שבו הרגש עצמו הובע, הרצון האישי והפרטי בילד "משל עצמי". דוגמא ספרותית לכך אפשר לראות בבלדה "תלונתו של האיש הזקן על בנו השפל" (*The Old Man's Complaint against his Wretched Son*) משנת 1663, המתארת את סיפורם של בני זוג אמידים המתעמרים באביו הקשיש של הבעל, ואולי כעונש על התנהגותם הרעה הם חשוכי ילדים. בסופה של הבלדה שני בני הזוג מתים ללא ילדים, ואותו אב קשיש יורש את כלל רכושם וחי חיים טובים עד למותו. זהו סיפור בדיוני שנועד להעביר מסר מוסרי בנוגע לכיבוד אב ואם, אך בלדות הן מקור טוב להכרת גישות הרווחות בחברה ובתרבות. במקרה שבענייננו, דמות האישה העקרה מביעה את הרגשות המצופים מאישה בעמדתה:

מאה לירות הייתי נותנת,
כדי שיהיה לי ילד.
להחזיק ילד שמח,
שנשאתי בגופי.
רבות לי לועגים,
בגלל עקרות רחמי.

אף שלבני הזוג בבלדה אין יורשים, ולמרות מרכזיות עניין הירושה בבלדה, האישה אינה מביעה דאגה מהיעדר היורשים – אלא כמהה לילד פרי בטנה. היא מוטרדת מהלגע כלפי נשים עקרות, אך בעיקר משתוקקת לתינוק. תשוקה זו מזכירה את הרגשות שהביעו נשים אמיתיות בנות התקופה, לעתים בתוך זמן קצר מאוד מרגע נישואיהן. שרה סוואג' (Savage), בתו של פיליפ הנרי (Henry), אחד מאנשי הדת הפוריטנים הבולטים במאה השבע-עשרה, תיעדה ביומן רוחני את תפילותיה ואת מחשבותיה בענייני הדת. היא נישאה במרס 1687, וכבר בתוך חודשיים מיום

אישה סועדת במיטה לאחר לידה, תחריט מאת פיליפ גוטפריד הרדר (Harder), גרמניה, שנת 1731 לערך

היו נשואים במשך 34 שנים ללא ילדים. בשנת 1684, לאחר 14 שנות נישואים ללא ילדים, וככל הנראה גם ללא כל סימן להיריון, הוצע לטרומבול תפקיד חדש, והוא התלבט אם לקבלו. התפקיד לווה ביוקרה אך גם בפגיעה במצבו הכלכלי, ובאוטוביוגרפיה שלו כתב טרומבול על ההצעה ופירט את השיקולים שעמדו לפניו. אחד החשובים שבהם היה ש"הונו לא היה גדול, אשתי צעירה, ואף שהאל לא מצא אז לנכון לתת לנו ילדים, היה סביר לצפות שמשפחתנו תתרחב" (עמ' 19). למרות התמודדותם הארוכה עם עקרות, לא נראה שבני הזוג איבדו את תקוותם להיריון, ולרגע הם לא הפסיקו לחשוב על ילדים כמעמסה כלכלית אפשרית שעליהם להתכונן אליה. ויליאם ואלזבת אהבו זה את זה מאוד, וממכתביו של ויליאם ניכר שהוא כאב מאוד את מותה בשנת 1704. עם זאת, ויליאם נישא בשנית זמן קצר לאחר מכן, ובשנת 1707 נולדה לו בת. לאחר לידתה הוא קיבל מכתבי ברכה רבים, שהביעו שמחה גדולה על מצבו, אך גם תקווה שהילד הבא יהיה בן – כפי שאכן קרה. טרומבול היה בן 68 כשבתו נולדה, והמהירות שבה בחר להינשא בשנית מעלה את הסבירות שעשה זאת בגלל רצונו בילדים. אם כי במקרה שלו ברור שגם שיקולי ירושה עמדו על הפרק, מכתביו לילדיו הקטנים מעידים שהיה אב אוהב ומסור.

המדינאי והיומנאי הידוע סמואל פיפס (Pepys) היה נשוי גם הוא שנים ארוכות ללא ילדים, וכמו טרומבול גם הוא המשיך לקוות ולרצות ילדים, אפילו כשנראה כי כל תקווה אבדה. עם זאת, נראה שפיפס היה מציאותי יותר מטרומבול בנוגע לסיכוי שזה יקרה. בשנת 1662 היה פיפס נשוי זה שבע שנים, והוא הזכיר את האפשרות שאחיו יהיה יורשו, "בגלל הסבירות שלא יהיו לי ילדים" (ראו יומנו של סמואל פיפס, כרך 3, עמ' 12). מכיוון שאשתו הייתה בת 14 בלבד בעת נישואיהם היא הייתה בת 21 באותה השנה, והיה בהחלט מקום לתקווה שתהרה. שנה מאוחר יותר כתב פיפס כי אשתו חושבת שהיא הרה, והביע שמחה על האפשרות – אך לצערו היא טעתה בחישוביה, ולזוג מעולם לא נולדו ילדים.

במקרים של טרומבול ופיפס, אין ספק שכאשר הם הביעו את רצונם לילדים עמדו שיקולי ירושה על הפרק, וגם כשהמשיכו לקוות לילדים לאחר שנים. חלק מדאגתם נבע מהבעיה הפורמלית של העברת הרכוש והתארים הלאה. כמו כן, הם הושפעו גם מהרעיון הערטילאי יותר של שימור שם המשפחה לדורות הבאים. פיפס היה מוטרד מעניין זה, וב-1664, לאחר לווייה של אחד מקרוביו, כתב ש"עצוב לחשוב על ההידרדרות של משפחת פיפס, ועל כך שאיש ממי שאני מכיר לא עסוק כעת בהרחבת המשפחה" (שם, כרך 5, עמ' 134). עם זאת, נראה שפיפס חשב גם על הפן הרגשי של הורות, ולעתים צפה בילדי אחרים בחיבה ובמידה כלשהי של ערגה. בשנת 1660 סיפר שבעת רכיבה פגש כמה נשים

סמואל פיפס, ציור שמן על בד מאת ג'ון היילס (Hayls), שנת 1666

חתונתה הביעה חשש שלא תהיה אם. "היום השתוקקתי מעט שהאל יעשה אותי כגפן פורייה [...] אך אם לא, אקבל את רצונו", כתבה במאי 1687, מצטטת מתהילים קכח, 3. בחודשים שלאחר מכן כתבה סוואג' שוב ושוב על רצונה בילדים, לעתים במפורש ולעתים ברמיזה, בהביעה תקווה לקבל את מבוקשה בנוגע ל"עניין מסוים". דברים אלו לוו לאחר כמה ימים בהתייחסות ל"אכזבה בנוגע לעניין מסוים". ההיסטוריונית פטרישה קרופורד (Crawford) זיהתה שתדירות האזכורים מתאימה למחזור חודשי, ולפיכך סביר להניח ש"העניין המסוים" הוא היריון ושהאכזבה היא הווסת, המעידה על היעדרו. למרות חששותיה, סוואג' לא נותרה מחוסרת ילדים זמן רב: את בנה הראשון היא ילדה כשנתיים לאחר נישואיה, וגם לאחר מכן ילדה ילדים רבים (ראו מאמרה של קרופורד, "Attitudes to Pregnancy from a Woman's Spiritual Diary, 1687–8" עמ' 43–45).

עדויות אחרות מצביעות כי גם זוגות שלא הרו שנים ארוכות לא הניחו בהכרח שהסיבה היא עקרות שאינה ניתנת לריפוי, והמשיכו לקוות לילדים ואפילו לנהל את חייהם האישיים והכלכליים במחשבה שאולי ייוולד להם ילד. כל עוד האישה לא הגיעה לגיל הבלות, האפשרות שבכל זאת תהפוך לאם הייתה קיימת. המדינאי ויליאם טרומבול (Trumbull) נישא בשנת 1670 לאישה ששמה אליזבת, והם

ללדת עוד ילדים הגיע מוויליאם: "הוא, שהיו לו רק שני בנים, רצה להינשא לי, אישה צעירה, שתוכל ללדת ילדים", והדגישה שעקרותה לא גרמה לו לכעוס עליה ולא הפחיתה את מידת אהבתו אליה (מובא אצל קארן ראבר [Raber], עמ' 75). ואף שקוונדיש לא כתבה במפורש על רצונה-שלה בילדים אלא רק הציגה את רצונותיו של ויליאם, פעמים מספר היא חזרה על הרעיון שכתבייתה הספרותית היא לה תחליף לילדים, אמצעי שיאפשר לה להותיר משהו אחרי מותה. בפתח אחד מקובצי השירה שלה הגדירה קוונדיש את הספר כ"ילדי", ובהקדמה לספר הדגישה שמשום שאין לה ילדים אין לה כל ייעוד אחר או חובות אחרות, ולכן אין לכעוס עליה שהיא "מבזבזת את זמנה" בעיסוקים כגון כתיבה. אף שדבריה נכתבו במידת מה של סרקזם, שנועד להצדיק את עיסוקה של אישה בתחום לא-נשי כגון כתיבה למטרת פרסום, מקטעים אלו – ומפתבים אחרים של קוונדיש – ניכר שהכתיבה בעבורה היא תחליף לילדים שאינם. אף שלוויליאם קוונדיש כבר היו יורשים, ואף שמרגרט קוונדיש ניסתה, לכאורה, להציג את עצמה כמי שנושא הילודה אינו חשוב לה, שניהם בכל זאת רצו ילדים, ואף נקטו צעדים פעילים כדי לנסות ולהשיג מטרה זו, ללא הצלחה.

אפשר לשער שוויליאם קוונדיש, בתקופה שבה התמותה הייתה גבוהה כליכך, לא חשב שבשני בנים טמונה הבטחה

רחצת תינוק, תחריט עץ מהמאה השש-עשרה

עם ילדיהן, ושאל בבדיחות הדעת אם יסכימו למכור לו את הילדים. במקרה מפורסם אחר משנת 1664 ניצל פיפס אירוע חברתי שהתארח בו כדי לנהל שיחה פרטית עם כמה מן הנשים הנוכחות, וביקש מהן עצות שיעזרו לאשתו להרות. הן, בתגובה, יעצו לו לשתות מיץ מרונה, ללבוש תחתונים שאינם הדוקים ולהקפיד לחבק את אשתו. אמנם יומנו של פיפס לא עסק לעתים קרובות בהורות או בעובדה שבני הזוג מחוסרי ילדים, אך הנושא עלה בתדירות מספקת כדי להצביע על כך שהעסיק והטריד אותו.

ויליאם טרומבול וסמואל פיפס היו טרודים, לפחות במידת מה, משיקולים של ירושה והמשכיות משפחתם, ואכן שיקול זה מוצג כמרכזי בהתלבטויות בנושא הילודה בתקופה, לפחות בקרב בעלי הרכוש. אך אם זה היה השיקול היחיד, אישה שנישאה לגבר שכבר היו לו יורשים מנישואים קודמים לא הייתה אמורה לדאוג אם לה עצמה לא היו ילדים. לא זו בלבד שבמצב זה הירושה לא עמדה בסכנה, הרי אם ילדיו של בעלה היו צעירים היא הייתה יכולה, לכאורה, להיות להם לאם, ולמלא כל רצון לגדל ילדים או להשתעשע בהם, לגישתו של מקפרליין. הן מן הבחינה המעשית והן מבחינת "חזונית ההורות" לא הייתה לאישה כזו הצדקה לרצות ילדים או להביע צער על היעדרם. ואכן, גם בקרב בני התקופה היו מי שראו טעם לפגם באישה עקרה המתלוננת על מר גורלה כאשר לבעלה יש יורשים. למשל, אשת הספר והמדע מרגרט קוונדיש (Cavendish) כתבה ספר שכותרתו **מכתבים חברתיים** (*Sociable Letters*) המציג סדרה של מכתבים בדיוניים בין בת-דמותה של קוונדיש ובין אשת סודה. בספר היא עסקה במגוון נושאים חברתיים ואף פוליטיים של התקופה, ובאחד המכתבים תיארה שתי גברות אשר "נתונות במרה שחורה מאחר שאין להן ילדים", והסבירה כי עצבותה של אחת מוצדקת, שכן "בעלה הוא הנצר האחרון למשפחה אלא אם יהיו לו ילדים". על הגברת השנייה טענה קוונדיש שאין לה כל זכות להיות עצובה, שכן "זה תפקידה של כל אישה טובה לרצות ילדים על מנת לשמר את זכר שמו של בעלה ומשפחתו לנצח, אך אין לאישה הצדקה לרצות ילדים עבור עצמה" (עמ' 183-184).

ביקורתה של קוונדיש לא הייתה מנותקת לחלוטין מתפישות קיימות, אך יש לשקול אותה בזהירות – שכן אפילו קוונדיש עצמה לא שעתה לה: היא הייתה אישה עקרה לגבר עם יורשים ובכל זאת הביעה, גם אם בעקיפין, רצון בילדים, ואף ניסתה לקבל טיפול רפואי למצבה. קוונדיש הייתה אשתו השנייה של ויליאם קוונדיש, שבעת נישואיהם היה אב לכמה ילדים, בהם בנים. אף שלוויליאם לא חסר יורש שיקבל את רכושו ואת שמו, בני הזוג נועצו בתאודור דה מאייין (de Mayerne), הרופא הבכיר ביותר באנגליה במחצית הראשונה של המאה השבע-עשרה, וביקשו שיטפל בעקרותה של מרגרט. בזיכרונותיה קוונדיש כתבה שהדחף

שבה כ־30 אחוזים מהילדים מתו לפני שנתם הראשונה. בכתביהם של גברים בני התקופה מקומם של הנושאים הללו פחות מרכזי, אך גם שם אפשר למצוא תיאורים מרגשים של אהבה לילדים וכאב אדיר על אובדנם. ראלף ג'וסלין, למשל, הותיר תיעוד קורע לב על רגשותיו לבתו מרי, שמתה בגיל שמונה:

היא הייתה ילדה יקרה, צרור של מור, צרור של מתיקות, היא הייתה ילדה [...] מלאת חוכמה, רצינות נשית, ידע, מלאת ביטויים מתוקים מהאל, שקדנית, בעלת לב רגיש ואוהב, ילדה צייתנית. היא הייתה חופשייה מגסות הרוח של ילדים קטנים, היא הייתה משחת מרפא, שכעת לאחר שהכלי שלה נשבר ריחה נעים עוד יותר משהיה בשלמותה. אלי, אני מאושר שהייתה לי מתנה כזו עבורך, היא הייתה סבלנית במחלתה, מלאת תודה באופן מעורר הערצה, היא הייתה אהובה בחייה ואנו מבכים עליה במותה, וזיכרונה הנו ויהיה מתוק. (עמ' 205 ביומנו של ג'וסלין)

כיום אין ספק שהורים בני המאה השבע־עשרה נקשרו רגשית לילדיהם, וזאת בניגוד לתאוריה של פיליפ ארייס (Ariès), שהופרכה אמנם זה כבר אך עודה משפיעה על המחקר בתחום. תגובותיהם של נשים וגברים שהתקשו להביא ילדים לעולם מעידות כי ההורות בעיני בני התקופה לא הייתה רק ציווי אלוהי או צורך מעשי, וגם לא עניין של מה בכך. הייתה להם, ובמיוחד לנשים, כמיהה עמוקה לילדים, שלא הייתה רק תוצר של דחף ביולוגי עלום אלא נבעה מתפישת עולם שראתה בהורות מימוש הזהות המגדרית, ולעתים אף ייעוד של ממש.

כל התרגומים המופיעים במאמר, לרבות תרגומי השירים, הם של המחברת.

לקריאה נוספת:

מקורות:

מכתביה של המלכה אן,

British Library, Additional Manuscripts 61415.

השיר על בתו של יצרן האוכפים בקלן,

West Sussex Record Office, A1/110 1608E 136a-36b.

מכתביה של האנה סטנופ,

West Yorkshire Archive SpSt/6/1/17.

מכתביה של ג'ין גלנוויל לג'ון אוולין,

British Library, Additional Manuscripts 78305.

מכתביו של הרופא הנס סלואן,

British Library, Sloane Manuscripts 4036.

יומנה של שרה סוואג,

Cheshire and Chester Record Office ZD BASTEN 8.

מספקת להורשת תואר חשוב ורכוש גדול, ולכן רצונו בעוד ילדים לא נבע רק ממניעים רגשיים. בניגוד אליו, סיפוריה של מרי וייטלוק (Whitelocke) מעיד יותר מכול כי אישה יכלה לרצות בילד משלה גם ללא כל שיקול של ירושה, וגם בהינתן, אולי, סיבה להימנע מילדים. וייטלוק הייתה נשואה במשך 14 שנים לרוולנד וילסון (Wilson) ולא נולדו להם ילדים. בספר זיכרונותיה היא מתארת את כמיהתה לילד במהלך התקופה, את התפילות הרבות שהיא ובעלה נשאו לאל כדי שיעניק להם ילד ואת טיפולי הפוריות שעברה, שכללו טבילה במעיינות מרפא ותרופות אחרות. לאחר מותו של וילסון נישאה מרי לבולסטרווד וייטלוק, אלמן ואב לעשרה ילדים משני נישואיו הקודמים, שלא חש כל צורך בעוד יורשים ואף חשש שכלכלת עשרת ילדיו תקשה עליו. בחוזה הנישואים עם מרי הבהיר בולסטרווד שאם יהיו להם ילדים משותפים הם לא יהיו יורשי כלל, ושכל ירושתו תתחלק בין ילדיו הקיימים. מרי, מצדה, קיבלה על עצמה תנאים אלו, וקיוותה שההכנסה שירשה מוויילסון תספיק לכלכל את ילדיה בעתיד. אם נקבל את התפישה שילודה נועדה רק להבטיח יורשים או, לחלופין, שילדים היו להוריהם מקור שעשוע והנאה בלבד, לא הייתה למרי וייטלוק כל סיבה לרצות עוד ילד. לבעלה היו כבר יורשים די והותר, וכמה מהם עוד היו צעירים מספיק למלא את ידה בתפקידיה כאם חורגת. וייטלוק עצמה הביעה בתחילה חשש מן הצורך לקבל על עצמה את חינוכם של עשרת הילדים, וכמעט סירבה בשל כך להצעת הנישואים. לכאורה, לא היה זה מפתיע לו מרי ויתרה על רצונה העמוק לילד משלה, אך לא כך קרה: לא זו בלבד שמרי לא נמנעה מהיריון, דבר שהיה קשה עד בלתי־אפשרי בתקופה זו, היא המשיכה להתפלל באדיקות לילד, והציבה לפניו את חנה המקראית כמודל לחיקוי והערצה. בזיכרונותיה היא מתארת את הבטחתה שאם האל יעניק לה ילד היא תקדיש אותו לשירותו, וכשנולד בנה הראשון היא קראה לו סמואל על שם בנה של חנה, ועשתה כל שביכולתה כדי לגדלו בשירות האל. ביומנו תיאר בולסטרווד את סמואל כ"ילד של תפילות, שהאל נתן לאימו לאחר שהייתה נשואה 14 שנים לבעלה הקודם ללא ילדים" (עמ' 268). בולסטרווד היה אב מסור לסמואל – ולילדים שנולדו אחריו – אך תיאר אותו כמתנת האל למרי. מרי היא שרצתה בילד, כדי למלא את החלל שנותר בה – חלל אישי ורגשי, שלא היה תלוי בצרכים פרקטיים ביורשים ואף לא ברצון שטחי לגדל ילד לשם השעשוע, אלא ברצון לילד משלה, כמו הרצון שהובע בבלדה "תלונתו של האיש הזקן על בנו השפל".

"ילדה יקרה, צרור של מור, צרור של מתיקות"

במאות מכתבים, יומנים וספרי תפילה תיארו נשים אנגליות מן העת החדשה המוקדמת את התמודדותן עם האימהות. שוב ושוב הן כתבו על שמחתן כשנולד להן ילד, על החששות שלהן מההיריון ומהלידה ועל הפחד מאובדן ילד, בתקופה

Patricia Crawford, **Blood, Bodies and Families in Early Modern England**, Harlow: Pearson/Longman, 2004.

Valerie A. Fildes (ed.), **Women as Mothers in Pre-Industrial England: Essays in Memory of Dorothy McLaren**, London: Routledge, 1990.

Elizabeth A. Foyster, **Manhood in Early Modern England: Honour, Sex and Marriage**, London: Longman, 1999.

Laura Gowing, "Secret Births and Infanticide in Seventeenth-Century England", **Past & Present** 156 (1997), 87–115.

Laura Gowing, **Common Bodies: Women, Touch and Power in Seventeenth-Century England**, New Haven: Yale University Press, 2003.

Todd Gray, **Devon Household Accounts, 1627–59: Henry, fifth Earl of Bath and Rachel, Countess of Bath, of Tawstock and London, 1637–1655**, Exeter: Devon and Cornwall Record Society, 1996.

Colin Heywood, **A History of Childhood: Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times**, New Jersey: Wiley, 2013.

Alan Macfarlane, **Marriage and Love in England: Modes of Reproduction 1300–1840**, Oxford: Blackwell, 1986.

Sara Mendelson and Patricia Crawford, **Women in Early Modern England: 1550–1720**, Oxford: Oxford University Press, 1998.

Karen L. Raber, "'Our Wits Joined as in Matrimony': Margaret Cavendish's 'Plays' and the Drama of Authority", in: Sara Heller Mendelson (ed.), **Margaret Cavendish**, Farnham: Ashgate, 2009.

Stephanie Tarbin and Susan Broomhall (eds.), **Women, Identities and Communities in Early Modern Europe**, Abingdon: Routledge, 2016.

מקורות האיורים:

Private Collection / Photo © Philip Mould Ltd, :79 תמונה בעמוד
London / Bridgeman Images / אסאפ קריאייטיב

Private Collection / The Stapleton Collection / :81 תמונה בעמוד
Bridgeman Images / אסאפ קריאייטיב

By Simon Pietersz Verelst – Sotheby's, ויקיפדיה, :84 תמונה בעמוד

Royal Collection Trust © Her Majesty Queen Elizabeth II, 2018 / Bridgeman Images / אסאפ קריאייטיב :85 תמונה בעמוד

Lying-in scene after childbirth, German, c. 1731 :87 תמונה בעמוד
by Philipp Gottfried Harder. Credit: Wellcome Collection. CC BY

By John Hayls, ויקיפדיה, :88 תמונה בעמוד

Title page with woodcut of child being bathed, 16th C. Credit: Wellcome Collection. CC BY :89 תמונה בעמוד
bathed, 16th C . Credit: Wellcome Collection. CC BY

האוטוביוגרפיה של ויליאם טרומבול,

Library of All Souls College, Oxford, MS 317.

ספר זיכרונותיה של מרי וייטלוק,

Princeton University RTC01 MS 226.

A Ballad, Intituled, The Old Man's Complaint against his Wretched Son, London: F. Coles, T. Vere and J. Wright, 1663, EBBA ID: 32615, Pepys Library, Magdalene College, Cambridge, 1.541.

Richard Bunworth, **The Doctresse**, London: Nicolas Bourne, 1656.

Margaret Cavendish, **CCXI Sociable Letters Written by the Thrice Noble, Illustrious, and Excellent Princess, the Lady Marchioness of Newcastle**, London: William Wilson, 1664.

William Gouge, **Of Domesticall Duties: Eight Treatises**, London: William Bladen, 1622.

Samuel Hieron, **A Helpe unto Devotion**, London: Samuell Macham, 1611.

Robert Johnson, **Enchiridion Medicum, or, a Manual of Physick**, London: Brabazon Aylmer, 1684.

Ralph Josselin, **The Diary of Ralph Josselin, 1616–1683**, Edited by Alan Macfarlane, Oxford: Oxford University Press, 1976.

Cotton Mather, **Ornaments for the Daughters of Zion, or, the Character and Happiness of a Vertuous Woman**, Cambridge, MA: Samuel Phillips, 1692.

Samuel Pepys, **The Diary of Samuel Pepys**, Volumes 3–5, Edited by Robert Latham and William Matthews, London: HarperCollins, 1995–2000.

Thomas Smith, **De Republica Anglorum: The maner of Government or policie of the Realme of England**, London: Gregorie Seton, 1583.

William Thomas, **Christian and Conjugal Counsell**, London: Edward Thomas, 1661.

William Whately, **A Care-Cloth: Or a Treatise of the Cumbers and Troubles of Marriage**, London: Thomas Man, 1624.

Bulstrode Whitelocke, **The Diary of Bulstrode Whitelocke 1605–1675**, Edited by Ruth Spalding, Oxford: Oxford University Press, 1990.

ספרות מחקר:

Bernard Capp, **When Gossips Meet: Women, Family, and Neighbourhood in Early Modern England**, Oxford: Oxford University Press, 2003.

Patricia Crawford, "Attitudes to Pregnancy from a Woman's Spiritual Diary, 1687–8", **Local Population Studies** 21 (1978), 43–45.